

Timbuktu - Afrika világvégi El Dorádója

1. rész

Timbukturól először Rejtő Jenő légiós regényeiben olvastam. Bár Rejtő soha nem jutott el oda, regényeiben a város mindig egy elérhetetlen, misztikus, világvége település. És bár az 1988 óta UNESCO Világörökség részét képező óvárosi részeivel 2007-ben versenyben állt a világ új hét csodáját meghatározó nemzetközi szavazáson, manapság a rejtői elképzelés sajnos nem áll túl messze a valóságtól. Timbuktu az 2012-es puccs óta (lásd 2018/1 Hírlevél) folyamatosan más uralom alatt állt, hol tuareg lázadók, hol az Al-Kaidához köthető Ansar Dine, 2013 óta pedig francia majd ENSZ katonák táboroznak területén. Ez utóbbiak próbálják az északi terület kényes békéjét fenntartani. Mindeközben a legendás város pusztulása folytatódik: lakóinak száma 2009 óta közel 40 000 fövel, alig 15 000 főre csökkent. A várost az 1970'-es évek óta sújtó aszály miatt részben a természet, részben az emberi hanyagság miatt elpusztult, hajdan zöld, mangófákkal, legelőkkel és öntözött kertekkel, agyagból épült házakkal övezett utcáit homok borítja, és lassan visszafoglalja magának területét a sivatag. A Niger augusztus-decemberi áradása gyakran a város külvárosát is elérte, 2002-ben súlyos károkat okozott a történelmi épületekben is. A várost a Nigerrel összekötő, 2006-ban még Líbia akkor vezetője, Mohamed Kadhafi által helyreállított 3 km hosszú csatorna - amely a XIX. század végén még hajózható volt - utoljára 1955-ben biztosította a vizet egész évben - eliszaposodott, az év nagy részében kiszárad. A hajdan földimogyorót, burgonyát, dinnyét, paradicsomot, kölest, mentát gazdagon termő kertek műveléséhez szükséges víz pedig csak a lakosok által egyre mélyebbre ásott göndörökben maradt. Szinte semmi infrastruktúra nincs: mindössze egy keskeny, rossz minőségű, néhol kátránnyal borított 706 km hosszú út vezet ide Bamakóból, amely rendkívül veszélyes a tuareg és iszlámista támadások miatt. Vasút nincs, a 15 kilométerre délre folyó Niger pedig csak az áradások idején hajózható. Az ENSZ ugyan újraépítette az 1961 óta működő repteret, de ez civilek által nem használható. A házak nagy részében nincs áram, víz, ahol van, ott is előre fizetős rendszerben működik, ha éppen működik. A város csendes, forró (az átlaghőmérséklet egész évben 30 °C felett van) és lassú: autóforgalom szinte nincs, az ember és áruszállítás többnyire szamarakon történik. A valaha fényes kereskedelmi központ mára már csak a környéknek fontos: a várostól 664 km-re fekvő, közép-szaharai Taoudenniben bányászott só táblákat, zöldségeket, gyümölcsöt, rizst, halat illetve kecskét vagy birkát árulnak piacain. 2011-ben megszűnt a messze földön híres, 2007 óta minden évben megtartott Sivatagi Fesztiválja (*Festival au Désert*), ahol a hallgatóság világzenét hallgatott. A 333 szent sírjának legendás, költészettel, tudással, valaha hűsítő csatornákkal, madárdallal, aranyló gyümölcsű mangófákkal és elképesztő gazdagsággal teli városa, ha csak valami csoda nem történik, idővel valóban a világvégivé és legendává válik.

Pedig nem volt ez mindig így: a középkorban, majd az azt követő időszakban Timbuktu Afrika El Dorádója, rejtélyes aranyvárosa, a "sivatag gyöngye" volt, ahol a Szaharán átvezető észak-déli, leghosszabb karavánút végződött. Míg a legtöbb történelmi karavánút hossza 40 nap körüli volt - ennyit bírt ki a teve víz és ember élelem nélkül - a Szahara nyugati részét átvágó, és itt végződő út megtételéhez 52 nap volt szükséges. Ide csak a legkitartóbbak jutottak el, már ha egyáltalán

megérkeztek és nem váltak az emberrablást foglalkozásként űző sivatagi nomád tuaregek vagy a szomjúság, éhség áldozataivá. A gyakran 1000 tevéből álló karavánok szállították a távoli sóbányák dolgozóinak és élelmet és visszaúton tevéként 120-150 kilónyi sótablát.

Timbuktu területe 1100 körül a tuaregek egyik szezonális tábora volt. A legenda szerint nevét egy "púpos" asszonyról kapta, akit hátrahagytak, hogy vigyázzon az ingóságaira. Ezt az asszonyt Tomboutou, Timbuktu vagy csak Buktu néven emlegetik, amely jelentése "anya a nagy köldökkel," ezzel utalva arra, hogy az asszonnak egy nagyon nagy köldöksérve vagy valami más hasonló testi hibája lehetett.

Timbuktu a sivatag és a folyó közti fekvése ideális kereskedelmi központtá tette, és a XIII.-XIV. században a Mali Birodalom (lásd 2017/2 Hírlevél) bekebelezte. A város a XIV. századra a transz-szaharai arany, és só kereskedelem virágzó központjává és az iszlám kultúra egyik fellelegvárává, Nyugat-Afrika Athénjévé vált. Nyugat-Afrika három legrégebbi mecsetjei közül három, a Djinguereber, a Sankore és a Sidi Yahya, a városban épült fel a XIII.-XIV. században, és mali császára, az extravagáns Moussa Mansa a Djinguereber mellett itt építette meg a mára már nyomtalanul eltűnt királyi rezidenciáját, a Magudut. A három mecset mellett működő medreszékben (

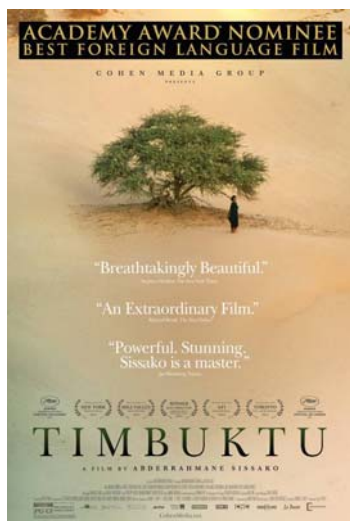
A meggyengült Mali Birodalomtól 1433-ban a tuaregek kiszakították a várost, de be nem költöztek, inkább a sivatagból irányították. A jókora sarc és az időnkénti fosztogatások ellenére a kereskedelmi és tudományos élet tovább virágzott. 1450-ben lakossága közel 100 000 fő volt,

köztük 25 000 diák és tudós.

1468-ban Sonni Ali, a Szongáj Birodalom legendás uralkodója foglalta el (lásd 2017/3 Hírlevél). Míg ő ki nem állhatta az iszlám tudósokat, utódja az Aszkie dinasztia első királya, I. Aszkie Muhammad (1493-1528) inkább az oktatásra fektette a hangsúlyt. Maga is erősen követte az iszlámot, és birodalom szerte több iszlám iskolát létesített, ahol a diákok a vallási gyakorlatokat is megtanulhatták. Ennek ellenére igencsak toleráns volt más vallásokkal szemben, és nem akarta a népére ráerőltetni az iszlámot. Az Aszkie Dinasztia uralkodása idején (1493-1591) érte el Timbuktu virágzásának csúcspontját. A líbiai Ghadamesből, és Észak-Afrika más városaiból itt gyűltek össze, hogy aranyat és rabszolgákat, ruházati cikkeket, lovakat cseréljenek Thagaza sójára, amely oly értékes volt, hogy az arannyal egy árban cserélték.

A város hanyatlása 1591-be a marokkóiak által történő elfoglalást követően indult meg. A marokkói uralom véget vetett a város autonómiájának, a tudósokat 1593-ban hűtlenség vádjával letartóztatták, sokat meggyilkoltak még többen elmenekültek, köztük Ahmed Baba, a város legkiválóbb tudósa is. A városnak a kegyelemdőfést a transzatlanti kereskedelmi utak megnyílása és ezáltal a saharai kereskedelem jelentőségének csökkenése adta meg. Timbuktu lassan elszigetelt településsé vált, lakossága nagymértékben lecsökkent. A helyben hagyott kis marokkói egység képtelen volt megvédeni a várost a környező fulani, tuareg és bambara törzsek támadásaitól.

Végül 1893-ban megérkeztek a francia gyarmatosítók, akik a várost a Nigerrrel összekötő kis csatornát rabszolgamunkával tartották fenn, a II. világháború alatt pedig "fogolytelepként" szolgált egy angol hajó fogságba esett legénységének. Mali függetlenségének elnyerése után ugyan még kísérletet tettek egy új csatorna létesítésére, azonban ez a folyamat az 1973-as majd 1985-ös hatalmas aszály idején, amely megtizedelte a tuaregeket és állatállományukat megállt. Timbuktu csak a nemzetközi segítségnek köszönhette túlélését.

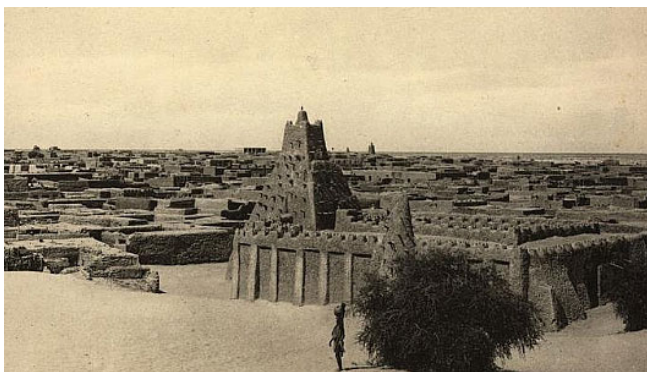

2012-ben először tuareg lázadók, majd radikális iszlám lázadók foglalták el a várost. Bevezették az iszlám bíraskodást, a *shariát*, betiltották a zenét, a focit, a dohányzást, és kötelezték a nőket, hogy eltakarják magukat. Erről az időszakról szól - bár nem a városban filmezték - a 'Timbuktu' című 2014-es Cannes-i Nemzetközi Filmfesztiválon több díjat is nyert, és a legjobb külföldi film kategóriában 2015-ben Oscarra is jelölt francia-mauritániai film. Többször is megtámadták, és csákányokkal, fejszékkel, ásókkal megrongálták a város kulturális örökséget képező iszlám szentek mauzóleumait, mivel bálványimádásnak és az iszlám vallással ellentétesnek tartották azok tiszteletét, szemben a helybeli szúfik tanításaival, akik szerint a szentek tisztelete összeegyeztethető az iszlám vallással. A 16 síremlékből 12-öt rongáltak meg. Az UNESCO Világörökség részét képező három nagymecset, 16 temető és 16 mauzóleum ennek hatására átkerült világörökség veszélyeztetett kincseinek jegyzékébe. Elégettek több ezer, pótolhatatlan évszázados kéziratot és 2013-ban búcsúzóul felgyújtották az Ahmed Baba Intézet könyvtárát.

Az utolsó nagy esemény a város életében annak 2013-as, francia erők általi visszafoglalása volt.

Az európai felfedezők a XIX. században "fedezték fel" Timbuktu **Leo Africanus** (egy 1485-ben Granadában született és onnan a spanyolok által elűdözött mór) '*Descrittione dell' Africa*' című írásából. Leo Africanus nagybátyját kísérte egy észak-afrikai diplomáciai körútjaira, így jutott el Timbuktuba. A leírás alapján a város lakói, különösen a kereskedők nagyon gazdagok, bőséges a helyben termelt kukorica, a marhaállomány, tej, vaj cserél gazdát a piacon. A királynak rengeteg aranya van, 3000 lovas katonája, és egy "hatalmas udvartartása, orvosokból, bírásokból, papokból, és más tudós emberekből, akik kifogástalanul rendezik költségeit és ellátják feladataikat." A következő utazó, aki megemlíti egy **Shabeni** nevű kereskedő volt 250 évvel Leo Africanus után. Ő már egy hanyatló várossal találkozott, de megemlíti, hogy erdők övezték területét.

A legendás gazdagság hírére 1788-ban megalakult egy angol Afrikai Egyesület, amely felfedezőket szponzorált abban, hogy eljussanak Timbuktuba. Az egyik ilyen felfedező a skót **Mungo Park** volt, aki 1795-ben és 1805-ben járt a városban, azonban életét vesztette, mielőtt visszatért volna Európába. 1824-ben a francia Société Géographie 10 000 frankot ajánlott annak, aki először eljut Timbuktuba és onnan vissza is tér. A skót **Gordon Laing** 1826-ban eljutott a városba, de őt a helyiek meggyilkolták, mert félték az európai befolyástól. Őt követte a francia **René Caillié**, aki a túlélés érdekében muszlimnak álcázta magát, így érte el a várost 1828 áprilisában, amelyet "rosszul kinéző agyagházak tömegének" írt le, megfosztva ezzel az "aranyváros" titulustól és megadva neki a "világvége" jelzőt.

13 napot töltött a városban, rajzokat készített, mecseteket látogatott és Laing sorsa után kutakodott. Hazatérte után még három európai járt a városban, a leghíresebb köztük a német **Henrich Bart** volt. Barth hat évi utazása korszakalkotó volt az afrikai felfedezések történetében, sikerei élénk érdeklődést keltettek Afrika iránt. A londoni és párizsi földrajzi társaságok nagy aranyérmükkel tüntették ki, az oxfordi egyetem pedig tiszteletbeli doktorává választotta. 1853. szeptember 7-én jutott el Timbuktuba és

megállapította a város sokat vitatott földrajzi fekvését. Mikor megtudták, hogy keresztény, élete veszélyben forgott; de végül 1854. május 8-án mégis elutazhatott. A ház replikája, ahol ez idő alatt lakott egy kis múzeummal ma is áll a Sidy Yahija mecsettől keletre.

Bármily reménytelennek is tűnik a helyzet, azonban sokan dolgoznak azon, hogy Timbuktu újra visszakerüljön a világ térképére. A "Timbuktu Reneszánsz Kezdeményezés" célja, hogy a várost újra a központba helyezze, mint "a tolerancia, bölcsesség és fejlődés fáklyáját - aranykora jellemzőnek megfelelően." Reméljük, sikerül, mert ez a fantasztikus múlttal és elképesztő kulturális kincsekkel rendelkező város megérdemelne még egy esélyt. Az Európai Fejlesztési Alap pedig finanszírozza egy 464 km hosszú út építését Goma Coura és aTimbuktu között, amely szintén segíthet a legendás város újraéledésében.

képek: Bouréma Dolo, idegenvezető, Mali; Wikipedia; beautiful mosque.com;